

שיעור שלושים

בדין חצי שיעור

גרסינן בגמרא (ו' ע"ב):

אמר רב יהודה אמר רב: הבודק צריך שיבטל. מאי טעמא? אי נימא משום פירורין הא לא חשיבי, וכי תימא: כיון דמינטר להו אגב ביתיה חשיבי – והתניא: סופי תאנים ומשמר שדהו מפני ענבים, סופי ענבים ומשמר שדהו מפני מקשאות ומפני מדלעות, בזמן שבעל הבית מקפיד עליהן – אסורין משום גזל וחייבין במעשר, בזמן שאין בעל הבית מקפיד עליהן – מותרין משום גזל ופטורין משום מעשר! – אמר רבא: גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה...

צריך להבין את הס"ד בגמרא.

רבינו דוד כותב, שבמקום לדחות דפירורין לא חשיבי, ה"ה דהוה מצי למימר דפירורין אין שיעור, ולכן לא עוברים עליהם באיסור שהייה אלא בכזית, כדאיתא בביצה (ו' ע"ב), דפלוגתא דב"ש וב"ה גבי שיעור איסור חמץ (כזית או ככותבת), שמחלוקתם לגבי חובת הביעור, וקיי"ל כב"ה, שאיסור ב"י וב"י וחובת הביעור הינם בכזית. אלא, דעדיפא מינה קאמר, דאף אי תימא דעובר עליהם משום דחצי שיעור אסור מה"ת – הא לא חשיבי, כלומר שאין דעתו עליהם, ומשו"ה אינו עובר.

ניתן להסיק מדברי רבינו דוד, ששייך דין חצי שיעור האסור מה"ת אף בעניין איסור שהייה, ולא רק גבי איסור אכילה.

ואכן, האחרונים דנו בעניין זה:

בשו"ת שאגת אריה (סי' פא) מביא ראייה מדברי הגמ' לקמן (מה ע"ב):

אמר רב נחמן אמר שמואל: שני חצאי זיתים וחוט של בצק ביניהן, רואין: כל שאילו ינטל החוט וניטלין עמו – חייב לבער, ואם לאו – אינו חייב לבער.

מבואר מכאן, שאין חובת ביעור על פחות מכזית, ומוכח דאין איסור שהייה בחצי שיעור.

ועוד, דלקמן שם איתא: "אמר עולא: לא אמרן אלא בעריכה, אבל בבית – חייב לבער. מאי טעמא – דזימנין דכניש להו, ונפלי גבי הדדי". ואי נימא דאיכא איסורא אף בחצי שיעור, אמאי בעינן להאי טעמא דזימנין דכניש להו וכו', תיפוק ליה משום

חצי שיעור? אע"כ שאין חובת ביעור בחצי שיעור.

והאמת, שבחידושי מהר"ם חלאווה הקשה על דברי הגמ' בסוגיין דפירורין לא חשיבי – מדוע לא נאמר דזימנין דכניש להו ונפלי גבי הדדי, כדאמרינן לקמן? ותירץ, דדווקא בבצק אמרינן הכי, משום שיידבקו פירורי הבצק יחד, אך כאן מדובר על פירורי לחם, והם אינם נדבקים זה לזה וא"כ אין כאן כזית במקום אחד.

וכ"כ לחלק גם המאירי לקמן בסוגיא דהתם (מה ע"ב), וכ"כ הרי"א"ז בשם רבינו ישעיה הראשון (הובא בשלטי גיבורים עמ' יא בדפי הרי"ף עוז והדר), דדווקא בפירורי עיסה צריך לבער, ולא בפירורים של פת. וכ"כ במגן אברהם (סי' תס סק"ב), עמ"ש השו"ע (בסע"ג) שהלש אחר זמן איסור חמץ יאמר בשעת לישא: "כל פרוורים שיפלו בשעת לישא ועריכה וכן בצק הנדבק בכלים אני מבטל אותם", כדי שנמצא שמבטלן קודם חימוצן. ע"כ. וכתבו הב"ח והמג"א בשם מהרי"ל, דפרורי בצק מתכבדין יחד ונדבקינן וחשיבי, משא"כ פירורי לחם דלא חשיבי.

עכ"פ, דעת השאג"א דאין חובת ביעור על חצי שיעור של חמץ.

אלא שמקשים על שיטה זו, מהא דתנן לקמן (מה ע"א): "בצק שבסידקי עריבה, אם יש כזית במקום אחד – חייב לבער, ואם לאו בטל במיעוטו". ובגמ' שם מובא בלישנא בתרא, דלא שנו (שבטל במיעוטו) אלא במקום העשוי לחזק, אבל במקום שאין עשוי לחזק – חייב לבער אפילו בפחות מכזית. ומבואר להדיא שחייב לבער אף בפחות מכזית אם אינו עשוי לחזק, דלא כהשאג"א, ובפרט שכן פסקו להלכה הרמב"ם (פ"ב מחומ"מ הט"ו) ומרן השו"ע (סי' תמב סע"ז)!

אך כבר כתב שם במג"א (סק"י), דמייירי דווקא היכא שיש בכלל הכלי שיעור כזית של בצק, ולכן חלה חובת ביעור, משום שהכלי מצרפן, אבל כשאין כזית א"צ לבער אפילו אם אין עשוי לחזק. וכן הובא שם במשנ"ב (סקל"ג). וא"כ לק"מ.

וכן משמע ממש"כ הטור (שם בסוף הסימן) בשם ה"ר יחיאל מפרי"ש, שעריבות שלשין בהן כל השנה אין לסמוך על מה שרוחצים אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן, כי אי אפשר לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית והכלי מצרפו. ונפסק בשו"ע (סעי"א).

אמנם מסיים המג"א שם למילתיה וכותב: "אבל דעת הרבה פוסקים, דאם אין עשוי לחזק ואפילו פחות מכזית – חייב לבער". ולפי דעות אלו יש איסור שהייה וחובת ביעור אף בחצי שיעור.

ר"י בתוס' לקמן (כט ע"ב, ד"ה רב אשי) הוכיח, שהמשהה חמץ בפסח ודעתו לבערו אינו

עובר באותה שהייה, דאי אמרת עובר אכתי אמאי מעל לרבי יוסי, הא מיד כשיפדה אותו הוא שלו, ומודה רבי יוסי דשלך אי אתה רואה, אלא ודאי לא עבר¹

בדגול מרבבה על המג"א הנ"ל, וכן בצל"ח על התוס' שם מקשה, דלכאורה הוכחת התוס' אינה מובנת, דשמא מעל לרבי יוסי משום שאין איסור בחצי שיעור?

לכן מוכיח דע"כ תוס' ס"ל דאיכא איסור שהייה וחובת ביעור אף בחצי שיעור. וז"ל בצל"ח שם:

ומעתה יצא לנו, דלמאן דאמר דלענין בל יראה ליכא איסור כלל בחצי שיעור – באמת אזלא לה הוכחת התוס'.

אמנם בדגמ"ר שם מחלק שאולי רק מדרבנן יש איסור, ולא מן התורה.

הט"ז מקשה: בשלמא לרש"י, שטעם הבדיקה הוא בכדי שלא יעבור בב"י וב"י – מובן מדוע בפחות מכזית אינו חייב לבער, שאינו עובר בפחות מכזית, אך לתוס' דחיישינן שמא יבוא לאוכלו – מאי איכא למימר?

המאמר מרדכי (סק"ח) והמגן האלף (סקי"ב) כותבים, שכיוון שפירורין של פחות מכזית מותר לאבדם, כדאיתא בברכות (נב ע"ב), א"כ מוכח שבעיני הבריות אינם חשובים כאוכל. ולכן גם לתוס' ניחא, דבהא לא חששו שיבוא לאוכלו. וכך מיושבת קושיית הט"ז.

עכ"פ מוכח שגם הט"ז סבר שאין חובת ביעור בפחות מכזית.

והפנ"י (דף ז) כתב, שאינו יודע מאי קשיא ליה להט"ז על שיטת התוס', הרי התוס' גופייהו כתבו בריש פרקין דהחמירו בחמץ משום שיש באכילתו כרת. וממילא לק"מ, דבפחות מכזית אין חיוב כרת, ומשו"ה בזה לא חששו שמא יבוא לאוכלו.

עלו בידנו שלוש שיטות בעניין חצי שיעור באיסור שהייה: א. יש איסור מן התורה. ב. אין איסור כלל. ג. יש איסור רק מדרבנן.

וא"כ, לפי שיטות שאין איסור כלל, הדרן לדברי הגמ', שלא מובן לפ"ז מה הגמ' אומרת "אי משום פירורין", הרי אין כלל חובת ביעור ובדיקה בזה?

ובשפ"א כתב דמיירי בפירורין שיש בהם כזית, ולכן היה הו"א שצריך לבערם, קמ"ל דלא חשיבי. וכותב שכ"כ גם הגר"ז (סי' תמב, קו"א סקי"ח). ולפ"ז יוצא חידוש גדול, דלמסקנת הגמ' א"צ לבער את הפירורים שאינם חשובים ונמצאים על הקרקע, אף

¹ והטעם משום דלא יראה ניתק לעשה ולכך אינו עובר כשמבערו לבסוף.

שהם יותר מכזית.

אמנם מדברי רבינו דוד הנ"ל ודאי לא משמע כן.

בשאג"א (שם) חותר לומר שאין איסור חצי שיעור, וחזר על דבריו בגבורת ארי בסוגיין. הגמ' ביומא (עד ע"א) מבארת אליבא דרבי יוחנן שחצי שיעור אסור מה"ת משום דחזי לאיצטרופי לשיעור שלם, וילפינן מפסוק "כל חלב". אך כתבו התוס' שהסברא היא העיקר, והפסוק אסמכתא בעלמא. לכן, השאג"א בונה את כל היסוד שלו על סברא זו דחזי לאיצטרופי:

סברא זו אומרת, שחצי שיעור הוא לכשעצמו דבר שאינו חשוב. כאשר התורה מחייבת בכזית, היינו מפני שזהו השיעור החשוב, ופחות מזה התורה לכאורה לא אסרה. אלא, שבאיסורי אכילה ישנו דין נוסף, שכל אכילה שהיא בכדי אכילת פרס – מצטרפת ונחשבת כאכילה אחת. ולכן, ביחס לאיסורי אכילה, כל פירור יש לו חשיבות מיוחדת, בכך שהוא עשוי להצטרף לשיעור השלם של כזית, שעליו יתחייב. וכיוון שכך, ברגע שייגמור את אותו שיעור – איגלאי מילתא למפרע שכל פירור הצטרף לאותו שיעור שלם. וכל זה בניגוד ליתר האיסורים שאינם איסורי אכילה (כגון איסור גזל), שבהם אין לפירור חשיבות, משום שהחיוב הוא רק מכאן ולהבא. באיסורי אכילה התחדש שיש חיוב למפרע.

לפ"ז יוצא, שאם אדם יאכל ביוה"כ חצי שיעור סמוך לשקיעת החמה, באופן שאין כאן שיעור שלם – לא יתחייב (אמנם איסור דרבנן מיהא איכא לפי השאג"א).

והצל"ח (מד ע"א, ד"ה ועוד נלע"ד) וכן בשו"ת שלו (נו"ב מהדו"ת או"ח סי' נג) כיוון לזה מדנפשיה, ועפ"ז ביקש לבאר את דברי הרמב"ם (פ"א מהל' חו"מ ה"ז), שהאוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מן התורה שנאמר "לא יאכל חמץ", והקשה הכס"מ דהא המקור לאיסור ח"ש הוא בגמ' ביומא שם מהפסוק "כל חלב"? מיישב הנו"ב ע"פ הנ"ל, דהאיסור בח"ש הוא משום דחזי לאיצטרופי, ולפ"ז באיסור התלוי בזמן כמו חמץ בפסח אם אכל ח"ש בסוף יום שביעי של פסח ששוב אין פנאי לאכול יותר לא חזי לאיצטרופי ואי אפשר למילף מחלב, ולהכי יליף הרמב"ם מלא יאכל.

וכ"כ הגרע"א (מהדו"ק סי' קנד), אך מסקנתו דלא כהנו"ב, אלא כותב שאכן לפ"ז יהיה פטור כאשר אוכל בסוף יום אחרון של פסח סמוך לשקיעה או בסוף יוה"כ, ונשאר בצ"ע לדינא.

חשוב להדגיש, שכל זה לפי הבנת הנו"ב בגמ' ביומא, שהסברא דחזי לאיצטרופי היא

סיבת האיסור בחצי שיעור.

אמנם יש מקום לבאר דברי הגמ' שם באופן אחר, שסברת חזי לאיצטרופי היא רק הוכחה לכך שיש איסור. וא"כ יוצא שחצי שיעור הוא איסור עצמי, והראיה לכך היא דהא חזי לאיצטרופי וא"כ יש בו חשיבות. ולפ"ז, גם אם יאכל את חצי השיעור סמוך לשקיעה"ח יעבור באיסור תורה, משום שיש איסור עצמי ואין צורך שיצטרף בפועל, דלא כהשאג"א והגרע"א.

בשו"ת בנין שלמה (סי' מא) חקר כנ"ל בביאור דברי הגמ' ביומא, האם חזי לאיצטרופי היא ראיה או טעם. ונוטה לומר שזהו הטעם, וכהבנת השאג"א ודעימיה, ועפ"ז רצה לבאר דברי המגיד משנה, דלא רק באיסורי אכילה אלא אף באיסורי גזל יש סברה זו, דלא כהשאג"א.

ומעתה י"ל שלהסוברים שאין איסור ב"י בחצי שיעור, סברה זו היא הטעם לאיסור, א"כ דווקא באיסורי אכילה אמרינן דלמפרע עבר איסור, אך באיסור בל יראה ובל ימצא דליכא סברא זו לא אמרינן הכי ולכן אינו עובר בחצי שיעור.

אך לדעת רבינו דוד דמשמע שיש איסור שהייה אף בחצי שיעור, מוכרח דסברת חזי לאיצטרופי היא ראיה ולא עיקר הטעם.

דרך נוספת: התוס' לקמן (כב ע"א) כתבו, שאין לוקין על לאו דבל יראה, משום דהוי לאו הניתק לעשה. וקשה: א"כ למאי נפק"מ לשיעור חמץ (ומח' ב"ש וב"ה בביצה), הרי כל החילוק בין שיעור לבין חצי שיעור הוא לענין מלקות, וכאן אין מלקות? אלא ודאי שלתוס' אין איסור כלל בחצי שיעור לענין ב"י, וזו הנפק"מ. אך הרמב"ם, הסובר שאם קנה או אפה חמץ בפסח לוקה, סובר שיש נפק"מ בשיעור לענין מלקות כשיש מעשה, וא"כ יוכל לסבור שגם בב"י יש איסור בחצי שיעור.